

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Автор висвітлює актуальну проблему сучасної мистецької освіти – проблему формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в умовах сучасних освітніх інновацій та тенденції інформатизації освіти. Автор звертає увагу на безліч структурних композицій професійної компетентності у дослідженнях учених. На основі аналізу сучасних музично-педагогічних наукових досліджень з різних аспектів компетентнісного підходу в музичній педагогіці автор пропонує більш ємну структуру, визначає якісні характеристики виокремлених підструктур, проводить їхній аналіз з позиції організації компетентнісного підходу у музично-педагогічній освіті.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, професійна компетентність, структура, структурний аналіз, майбутні вчителі музичного мистецтва.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Загальноосвітня тенденція руху до нової якості вищої освіти на основі компетентнісного підходу потребує пошуку шляхів реалізації даної моделі в усіх сферах професійної діяльності. Одним із стратегічних напрямів сучасної мистецької освіти є впровадження компетентнісного підходу. Орієнтація на досягнення певного освітнього результату, пошук нових форм і методів мистецького навчання в останні роки визначає ключові тенденції сучасної професійної підготовки майбутніх фахівців мистецької освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної компетентності розглядаються в роботах як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Проблеми професійної компетентності вчителя знайшли своє відображення в дослідженнях В. Адольфа, В. Безрукова, Н. Бібік, М. Головань, Г. Данілової, А. Деркача, Т. Добудько, І. Зимньої, Л. Карпової, В. Краєвського, Н. Кузьміної, В. Лозовецької, Н. Лобанової, А. Маркової, О. Овчарук, О. Пометун, В. Сластьоніна та ін. Теоретико-методологічні аспекти формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва розглядають О. Грібкова, Ю. Калініна, А. Козир, М. Михаськова, О. Олексюк, Р. Савченко, Є. Сизова, І. Хазеева та ін.

Мета статті – визначити структуру професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва та якісні характеристики виділених підструктур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна ідея компетентнісного підходу полягає в тому, що результатом освіти повинна стати не просто людина, яка володіє певним обсягом знань, а компетентна людина, тобто здатна до продуктивної діяльності, яка несе відповідальність за її результати, а також готова до саморозвитку і самореалізації в професійній діяльності.

У наукових розвідках сучасних українських учених-педагогів (Н. Бібік, Н. Кузьміна, О. Овчарук, О. Савченко та ін.), базові поняття компетентнісного підходу розглядаються у такому ракурсі:

– компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо в певній сфері діяльності людини як абстрактного носія;

– компетентність – інтегрована характеристика якості особистості, сформована через знання, вміння й навички, ставлення, поведінкові реакції та здатність самостійно виконувати завдання в конкретній діяльній сфері;

– професійна компетентність вчителя – особистісна властивість педагога, що дозволяє йому продуктивно розв'язувати навчально-виховні завдання; єдність теоретичної і практичної готовності вчителя до здійснення педагогічної діяльності.

Деякі зарубіжні дослідники, вивчаючи категорію "професійна компетентність педагога", розглядають її як:

– складну єдину систему внутрішніх психічних станів та якостей особистості фахівця: його готовності до здійснення професійної діяльності і здібності (тобто вміння та можливості) виконувати необхідні для цього дії (Ю. Варданян);

– ступінь володіння системою знань, умінь, навичок, способами діяльності, конгломерат психологічних якостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності (А. Маркова);

– гармонійне поєднання знання предмету, методики та дидактики вкладання, вмінь та навичок (культури) педагогічного спілкування, а також прийомів та засобів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації (Л. Мітіна) та ін.

У музичній педагогіці Л. Масол розроблена багатокомпонентна структура компетентностей, які мають стати результатом загальної мистецької освіти. Усі компетентності науковець умовно поділяє на три групи:

- особистісні (загальнокультурні), серед яких виокремлюються: ціннісно-орієнтаційні, художньо-світоглядні, культуротворчі (зокрема етнокультурні, полікультурні, культурно-дозвілєві);
- функціональні, що пов'язані з певною предметною діяльністю учнів: предметні або мистецькі (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні тощо); міжпредметні (естетичні та гуманітарні);
- метапредметні (інформаційно-пізнавальні);
- саморегулятивні (самоосвіти, самовиховання, самореалізації),
- креативні;
- соціальні, які формуються під час різних форм колективної художньо-творчої діяльності: художньо-комунікативні та соціально-практичні [7, с. 14].

І. Полубоярина визначає професійну компетентність учителя музики як інтегративне утворення, що складається зі структурних компонентів (ключових компетентностей) і являє собою комплекс музично-педагогічних знань, умінь, навичок, музичних здібностей та якостей особистості, який проявляється через готовність до творчої педагогічної діяльності. Науковець вважає, що професійна компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва містить музичний смак, музичні та акторські здібності, володіння методикою музично-естетичної роботи з дітьми, володіння навичками гри на музичних інструментах, наявність співочого голосу, вміння керувати хором та вокальним дитячим колективом тощо [6].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що вчені сходяться на думці, уявляючи професійну компетентність педагога як систему, що в більшій мірі знаходиться не в когнітивній сфері, а в сфері особистісно-психологічних якостей, які дозволяють фахівцю бути успішним у виконанні педагогічної діяльності. При розгляді професійної компетентності як системи, виявляється необхідність дослідити її компоненти або взаємодіючі елементи. Так як вивчення структури даної категорії має на меті підвищення якості професійної підготовки, декомпозиція системи повинна характеризуватися ясністю та точністю відображення сутності компетентності, а також виявляти особливості становлення самої системи в цілому.

В. Слатьонін, О. Щербаков, А. Мудрик розкривають її структуру через педагогічні вміння спеціаліста, аналіз яких, на наш погляд, не повністю розкриває складну систему професійної компетентності, а лише її когнітивний компонент. У дослідженнях, присвячених аналізу і структурі професійної компетентності, також виокремлюють кількість її компонентів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, прогностичний, операційно-діяльнісний, комунікативний, індивідуально-творчий та рефлексивно-оцінювальний (Н. Храпченкова), функціональний (С. Дружилов) тощо. Виокремлені компоненти процесу становлення даної категорії вносять нечіткий образ співвідношення елементів системи до самої системи в цілому, а для успішної організації процесу становлення даної категорії їх можна об'єднати в більш крупні підструктури. Так, наприклад, Л. Мітіна пропонує їх три: діяльнісну, комунікативну та особистісну.

У роботах інших дослідників (О. Коточитова) зустрічається подібний поділ, але на шість блоків: знаннєвий, діяльнісний, комунікативний, емоційний, особистісний та творчий. Виявлення таких підструктур системи професійної компетентності є більш точним відображенням її спрямованості на сферу особистісно-психологічних якостей, але при цьому дане структурування має нерівнозначне компонентне наповнення. Так, комунікативний та емоційний компоненти є сферою особистісного, а творчий – вершиною діяльнісного. З цього випливає висновок, що система професійної компетентності складається з трьох великих компонентів: знаннєвого, діяльнісного та особистісного, а галузь їхньої спільної взаємодії є метою освітньої політики вишу у становленні професійної компетентності майбутніх викладачів.

Дане структурне наповнення професійної компетентності наочно виявляє причину реформи освітньої системи зі знаннєвої на компетентнісну. Так як перша розглядала підготовку фахівця у знаннєвому компоненті та частково у діяльнісному, друга в руслі компетентнісного підходу передбачає зміну організації освіти з отримання знань на їхнє успішне застосування у професійній праці, тобто в галузі діяльнісної та особистісної складових професійної компетентності.

Отже, на основі проаналізованих наукових джерел, ми можемо зробити висновок, що структура професійної компетентності складається з трьох взаємопов'язаних компонентів – знаннєвого, діяльнісного та особистісного. Кожний самостійно розвиваючийся компонент має сферу взаємодії один з одним. Отже, розглянемо ці компоненти детальніше.

Перша складова – знаннєва, є фундаментом майбутньої професійної діяльності. Однією з головних функцій педагогічного процесу є освітня, яка полягає у формуванні системи фундаментальних наукових знань як загальнокультурного, так і спеціального, професійно орієнтованого характеру в обраній предметній галузі за певним профілем.

Звернення до словників довело, що під "знанням" розуміється "форма існування та систематизації результатів пізнавальної діяльності людини", а під "знанням предмету" – "впевнене розуміння предмету, вміння використовувати його для досягнення поставленої мети" [2, с. 34]. Тобто знання необхідні людині для раціональної організації своєї діяльності та подолання перешкод, виникаючих в її процесі, що є невід'ємною частиною професійного образу компетентного фахівця. Довгий час результатом системи освіти була "людина знаюча", і знанневоцентристська освітня парадигма вдало досягала цієї мети за допомогою засобів пояснювально-ілюстративного типу навчання. Але стрімка інформатизація суспільства диктує нові правила становлення цієї складової компетентного фахівця, а саме перехід від монологічного викладу навчального матеріалу з пасивним засвоєнням навчальної інформації до діалогу викладача та студента (учня), створюючого професійний образ за допомогою активної самостійної роботи з джерелами. Отже, на сучасному етапі мета освіти – не сформувати галузь професійних знань, а навчити майбутнього фахівця самостійно її створювати для подальшого вдалого застосування на практиці.

Ця складова містить наступні знання (елементи системи), якими повинен оволодіти професійно-компетентний викладач музичного мистецтва: психолого-педагогічні, філософські, естетичні, соціологічні, методологічні, культурологічні, інформаційно-технічні, спеціальні (музично-історичні, музично-теоретичні, музикознавчі) знання тощо. Галузь застосування отриманих знань відноситься до другої складової – діяльнісної, яка постійно взаємодіючи зі знанневою, дає якість виконання професійної діяльності компетентного спеціаліста.

Даний компонент поєднує сферу вмінь, навичок, здібностей, необхідних майбутньому педагогу для вдалого втілення своїх професійних обов'язків і містить: інформаційно-технічну діяльність, навчально-виховну діяльність, методичну, організаційну, дослідницьку, творчу, рефлексивно-оцінювальну, комунікативну, прогностичну, імпровізаційну та самоосвітню діяльності тощо. Також у сфері другої складової професійної компетентності майбутніх викладачів музичного мистецтва увійде диригентська, інструментальна, вокальна, виконавська, концертмейстерська діяльність тощо.

Будь-яка діяльність, як активна форма відношення до навколишнього світу, складається з мети, засобів, процесу та аналізу результатів, тобто вона має таку якість, як усвідомленість. Дана характеристика в межах компетентнісного підходу стане невід'ємною частиною успішності фахівця, тобто навчити усвідомлено займатися навчально-виховною діяльністю – одне з головних завдань процесу навчання в становленні професійної компетентності майбутнього викладача музичного мистецтва.

Третя складова – особистісна, яка в рамках нового підходу стає вагомою ланкою компетентного фахівця у сучасному світі та має на меті підвищення рівня успішності виконання професійної діяльності. У педагогіці поняття "особистість" – це людина як представник суспільства, яка вільно та відповідально виявляє свою позицію серед людей і формується у взаємодії з навколишнім світом, системою суспільних та особистісних відносин, культурою тощо [2, с. 87]. На думку Р. Немова, "особистість – це людина, яку взято в системі таких її психологічних характеристик, які виявляються у суспільних за природою зв'язках та відносинах, є стійкими та визначають вчинки, які мають значення для професійного становлення людини і для вдалої організації навчально-виховного процесу [5].

У дослідженнях Л. Мітіної були виокремлені п'ятдесят особистісних якостей (професійно значущих), якими повинен володіти педагог. Серед них: вихованість, ввічливість, гуманність, доброзичливість, критичність, наполегливість, порядність, патріотизм, принциповість, любов до дітей і т. п., тобто всі ті якості, якими повинна володіти високоморальна людина, здатна стати прикладом для наслідування [4]. Також до професійно значущих якостей викладача музичного мистецтва вчені (Е. Абдулін, Л. Арчажнікова, О. Олексюк, О. Щолокова) відносять: емоційність музично-педагогічну інтуїцію, артистизм, музичність, емпатійність тощо. Перелічені якості більшою мірою являють образ духовної особистості, становлення якої є важливою виховною функцією педагогічного процесу. Високий рівень духовності в контексті характеристики особистості педагога займає лідируюче положення, але до рівня успішності виконання діяльності відношення не має.

У деяких роботах (В. Булигіна, Ю. Забродін, В. Новіков та ін.), присвячених вивченню успішності особистості, виокремлюються наступні якості (компетентно значущі), якими вона повинна володіти: відповідальність, креативність, оптимізм, висока працездатність, ентузіазм, самовдосконалення, внутрішня свобода, віра в себе, гнучкість та критичність мислення, висока мотивація, лідерство, комунікабельність, демократичність, дисциплінованість, ініціативність, стресостійкість тощо. Проаналізувавши ці універсальні для всіх професій компетентно значущі якості можна з впевненістю сказати, що для формування їх в рамках освітнього простору необхідно змінити організацію процесу навчання та виховання, тобто змінити форми і методи навчання, а також характер взаємодії викладача та учня.

Висновки. Таким чином, проведений структурний аналіз професійної компетентності уможливив:

– розкрити сутність даної категорії, яку більшість учених представляють в вигляді системи знань (знаннєва складова), умінь, навичок, здібностей (діяльнісна складова) та психологічних якостей (особистісна складова);

– представити декомпозицію професійної компетентності, яка відображає відносну самостійність складових, взаємодію кожної одна з одною і прагнення до об'єднання для відтворення системи в цілому;
 – виявити недолік традиційної системи навчання, який полягає у відсутності цілеспрямованого процесу становлення якостей особистості, необхідних для вдалого виконання професійної діяльності (особистісна складова);

– окреслити низку заходів щодо організації становлення професійно-компетентнісного фахівця. Серед них: знаннєва складова – створення умов для активізації учнів та самостійного формування ними галузі професійних знань, діяльнісна складова – використання ефективних форм та методів, які сприяють більш усвідомленому виконанню професійної діяльності, особистісна складова – організація навчання з участю великої кількості інтерактивних форм, а також форм позанавчальної діяльності (студентського самоуправління, волонтерського руху, організацій благодійних концертів і т. п.).

Головна мета вищої компетентнісної освіти – повноцінно розвивати кожну галузь професійної компетентності: і знаннєву, і діяльнісну, і особистісну, які у триєдності складуть образ сучасного випускника вишу.

Використані джерела

1. Гаврілова Л.Г. Професійна компетентність майбутніх учителів музики як педагогічний феномен. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 2 (77). Київ, 2017. С. 71–82.
2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. Москва, 2001. 176 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва, 1996. 298 с.
4. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: учебное пособие. Москва, 2004. 320 с.
5. Немов Р.С. Психология: учебник. Москва, 2011. 639 с.
6. Полубоярина І.І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2008. 21 с.
7. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти: посібник для вчителя / [Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна та ін.]; за наук. ред. Л. Масол. Київ, 2010. 232 с.

Grozan S.

PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF MUSIC ART

The author highlights the current problem of contemporary artistic education – the problem of forming the professional competence of future music teachers in the conditions of modern educational innovations and trends of informatization of education. The global trend of movement towards a new quality of higher education based on a competent approach requires the search for ways to implement this model in all spheres of professional activity. One of the strategic directions of modern artistic education is the introduction of a competent approach. The orientation towards the achievement of a certain educational result, the search for new forms and methods of artistic education in recent years determines the key trends of modern professional training of future specialists in the artistic educational industry.

The author draws attention to the many structural compositions of professional competence in the research of scientists. On the basis of the analysis of contemporary musical and pedagogical research on various aspects of the competence approach in musical pedagogy, the author offers a more capacious structure, defines the qualitative characteristics of isolated substructures, conducts their analysis from the standpoint of organizing a competent approach in musical and pedagogical education. On the basis of the analyzed scientific sources, the author concludes that the structure of professional competence consists of three interrelated components – knowledge, activity and personality. Each self-developing component has a sphere of interaction with each other.

The first component – knowledge, is the foundation of future professional activities. The second component – the activity, which constantly interacts with the knowledge, gives the quality of the professional activities of a competent specialist.

The third component – personal, which, in the framework of the new approach, becomes a significant link of a competent specialist in the modern world and aims at increasing the level of success of professional activities.

Key words: competence, competence approach, professional competence, structure, structural analysis, future teachers of musical art.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.